

УДК 330.101

СУТНІСТЬ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА І СИСТЕМАТИЗАЦІЯ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ ДО ЙОГО ТРАКТУВАННЯ

Холявко Н.І.

Чернігівський національний технологічний університет

У статті проаналізовано погляди вітчизняних та іноземних учених щодо сутності інформаційного суспільства. На основі систематизації наукових підходів до трактування даного поняття запропоновано розглядати інформаційне суспільство як вид суспільства нового типу, розвиток усіх сфер якого детермінується знаннями, інформацією та інформаційно-комунікаційними технологіями. Автор наголошує на зміні ролі інформації – перетворенні її на стратегічний ресурс, особливий фактор виробництва, чинник конкурентоспроможності, елемент продуктивних сил, специфічний товар. Визначено основні традиційні та сучасні ознаки інформації. Розкрито вплив інформаційно-комунікаційних технологій на економічний розвиток країни.

Ключові слова: інформація, інформаційне суспільство, інформаційні ресурси, інформаційно-комунікаційні технології, знання.

Постановка проблеми. Розвиток людської цивілізації на сучасному етапі відзначається переходом до інформаційного суспільства. Даний тип суспільства характеризується суттєвою зміною підходів до організації та провадження економічної діяльності, що відбувається під впливом динамічно оновлюваної інформації та інформаційно-комунікаційних технологій. У таких умовах знання та інформація перетворюються на стратегічно важливий ресурс, особливий фактор виробництва, чинник конкурентоспроможності, окремий елемент у структурі продуктивних сил суспільства, специфічний вартісний товар; а здатність генерувати знання, ефективно використовувати інформаційні ресурси й оперативно впроваджувати інформаційні технології визначають рівень конкурентоспроможності економічних суб'єктів. Посилення ролі інформації, знань та інноваційних технологій в усіх сферах життя сучасного суспільства, зокрема в економічній діяльності господарюючих суб'єктів, актуалізує необхідність наукового пошуку в напрямі ідентифікації сутності та систематизації підходів до трактування інформаційного суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання становлення і розвитку інформаційного суспільства перебувають у фокусі наукового інтересу іноземних і вітчизняних вчених. Проблеми ролі та впливу інформації на суспільний розвиток та економічне зростання у своїх дослідженнях піднімають Р. Абдеев, Ю. Бажал, Р. Баззел, Д. Блюменау, Л. Бриллоен, Н. Вінер, В. Геєць, У. Ешбі, Д. Кокс, А. Колмогоров, А. Моль, Х. Найквіст, Д. Робертсон, Р. Фішер, Р. Хартлі, С. Шкарлет, К. Штейнбух та ін. Теоретико-прикладні аспекти розвитку інформаційного суспільства досліджуються низкою науковців, зокрема: Д. Белл, З. Бжезинський, Ж. Бодріяр, А. Гальчинський, С. Дятлов, М. Згуровський, М. Кастельс, І. Малик, Й. Масуда, М. Махлуп, М. Порат, О. Ракітов, Е. Тоффлер, Т. Умесао та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Наявність великої кількості публікацій, присвячених визначенню сутнісних аспектів інформаційного суспільства, призводить до плюралізму наукових поглядів та обумовлює доцільність їх систематизації і визначення авторського підходу до трактування природи такого типу суспільства.

Постановка завдання. Метою статті є системний аналіз наукових підходів до трактування сутності інформаційного суспільства, а також формулювання авторського визначення даного поняття.

Виклад основного матеріалу. Автором терміну «інформаційне суспільство» вважають японського вченого Ю. Хаяші, який зосереджував увагу на ціннісних аспектах трансформації людського суспільства. Економічні та технологічні аспекти в дослідженні інформаційного суспільства виокремив Й. Масуда. Учений відзначив усе зростаючу роль комп'ютерних технологій та інформації в розвитку суспільства та економіки зокрема. Інформаційні ресурси визначено в якості перспективного джерела багатства; а інновації й інформаційні технології – як потужну трансформаційну силу [19].

Серед родоначальників теорії інформаційного суспільства варто відмітити Е. Тоффлера і Д. Белла. У своїх працях «Шок майбутнього» і «Третя хвиля» Е. Тоффлер обґрунтовує становлення постіндустріального («суперіндустріального», «надіндустріального») суспільства. Більше того, вчений наголошує на настанні інформаційної революції, рушійною силою якої є знання [16-17].

Д. Беллом у роботі «Майбутнє постіндустріального суспільства. Досвід соціального прогнозування» аналізуються тенденції до змін у питаннях зайнятості (збільшення частки працевлаштованих в інформаційній сфері, у сфері послуг, зниження чисельності зайнятих у виробництві) і робиться висновок про перехід суспільства до інформаційної моделі розвитку [4].

Про становлення нового типу суспільства, в якому інформація, знання й інформаційні технології відіграють визначальну роль, у своїх наукових роботах наголошує П. Дракер [6]. М. Кастельс називає інформаційне суспільство епохою «інформаціонального капіталізму», розглядаючи його як глобальне мережеве суспільство, у якому важливий вплив має політичний чинник. Учений вважає, що в умовах суспільства нового типу виключне значення має не стільки факт наявності інформації, скільки методи обробки інформації [8]. Г. Шиллер досліджував роль інформації в суспільному розвитку. Зокрема, інформацію розглянуто в якості важливого чинника історич-

ного розвитку суспільства; як складову забезпечення економічного добробуту і стабільності [20].

Серед українських учених, наукові праці яких присвячено дослідженню інформаційного суспільства, необхідно назвати Ю. Бажала, А. Гальчинського, М. Згуровського, В. Гейця, А. Чухна, С. Шкарлета. Сутність інформаційного суспільства розглядається переважно крізь призму його визначальних характерних рис. М. Згуровським виокремлено три періоди, відповідно до яких відбувається розвиток суспільства (базованого на знаннях та інформації):

1) комунікаційне суспільство (80-90 рр. ХХ ст.): характерні риси – розвиток цифрової інформації, архівів інформаційних ресурсів, передача інформації, розвиток Інтернету;

2) інформаційне суспільство (кінець ХХ ст.): ключова особливість – перетворення інформації на товар, на об'єкт купівлі-продажу;

3) суспільство знань (початок ХХІ ст.): визначальна характеристика – поєднання людського капіталу з інформаційно-комунікаційними технологіями [7].

На нашу думку, дещо дискусійним є підхід щодо виокремлення суспільства знань як вищого щабля суспільного розвитку, з огляду на внутрішній зміст, який вкладається автором у дане поняття. Оскільки саме інформаційне суспільство знаменується переходом на новий рівень координації та взаємодії сучасних інформаційних технологій та наукового, інноваційного, інтелектуального, творчого потенціалу працівників. Окрім того, розвиток інформаційного суспільства нерозривно пов'язаний і ґрунтується на знаннях, включаючи у тому числі темпи їх генерації, швидкість обробки та трансферу.

Вітчизняні вчені трактують інформаційне суспільство як нову віху історичного розвитку цивілізації з превалюючим впливом знань та інформації. У ширшому вираженні дане поняття розкривається як «прогресивне суспільство, що має інтенсивний розвиток у всіх сферах діяльності, які взаємопов'язані між собою та активізують зростання інформації і ролі інформаційних технологій у суспільних та господарських відносинах, що передують створенню більш глобального інформаційного простору, який забезпечуватиме ефективну інформаційну взаємодію людей та задоволення їхніх потреб щодо інформаційних продуктів і послуг з урахуванням можливості доступу до світових інформаційних ресурсів» [14, с. 184]. Дана дефініція позитивно вирізняється своєю повнотою, комплексністю відображення об'єкту, а також розкриттям проявів його розвитку як на макрорівні (через взаємозв'язки суб'єктів різних сфер функціонування суспільства), так і на мегарівні (через констатацію формування глобального інформаційного простору).

О.А. Комарова визначає інформаційне суспільство активізацією низки взаємопов'язаних процесів, що проявляються у нарощуванні темпів науково-технічного прогресу, зміні ролі знань-генеруючих організацій (зокрема, вищих навчальних закладів), розширенні сфери послуг, інтелектуалізації праці, зростанні значення творчості та креативності в праці та ін. [10]. О. Мельничук основою інформаційного суспільства визначає інформацію, інформаційно-комуні-

каційні технології, господарську діяльність в мережі Інтернет [12].

Петрухно Ю.Є. трактує інформаційне суспільство як «якісно новий етап розвитку людства, в якому будь-яка людина за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій може отримувати, переробляти, розповсюджувати інформацію, а держава забезпечує високий рівень інформатизації всіх галузей» [13]. У даному визначенні розкривається ще один важливий ракурс розвитку інформаційного суспільства – державна підтримка. Для поглиблення ознак досліджуваного типу суспільства: 1) свобода доступу до інформації; 2) рівень розвитку інформаційно-комунікаційних технологій; 3) розвиненість інформаційної інфраструктури [13].

Активний розвиток інформаційного суспільства обумовлює підвищений інтерес з боку дослідників – представників різних наук і напрямів. Відповідно, формуються розрізнені підходи вітчизняних учених до визначення даної дефініції – до прикладу:

– «суспільство нового типу, що формується в результаті нової соціальної революції, породженої вибуховим розвитком і конвергенцією інформаційних і комунікаційних технологій» [5, с. 22];

– «нова історична фаза розвитку цивілізації, життя та діяльність котрої перш за все пов'язані зі створенням, переробленням та використанням інформації» [15, с. 122];

– «суспільство нового типу, що формується внаслідок глобальної соціальної революції та породжується вибуховим розвитком і конвергенцією інформаційних і комунікаційних технологій» [2, с. 56];

– «суспільство, в якому головною умовою добробуту кожної людини і кожної держави стає знання, здобуте завдяки безперешкодному доступу до інформації та вмінню працювати з нею» [11, с. 253];

– «сучасне суспільство з високим рівнем розвитку інформаційної культури (створення, переробки та використання інформації)» [3];

– «суспільство уособлює інформаційно-технологічні зміни нового тисячоліття і являє собою сутнісну характеристику сучасного життя людства» [9, с. 5];

– «вид суспільства, у якому поступово зростає цінність інформації як важливого та незамінного ресурсу розвитку його всіх основних сфер, а саме: соціальної, економічної, політичної та культурної компонентів, та у межах якого активно розвиваються технології оброблення, зберігання та передачі інформації між основними суб'єктами такого суспільства» [1].

Таким чином, у науковій літературі налічується низка різнопланових визначень сутності інформаційного суспільства, що пояснюється переважно вузькою спрямованістю та спеціалізованістю досліджень, особливостями методології, що застосовується різними вченими, тощо. Незважаючи на різнобічність дефініцій, переважна більшість науковців однозначно констатує виключно важливу роль інформації, інформаційно-комунікаційних технологій та знань у розвитку суспільства нового типу. Систематизація наукових підходів до визначення сутності досліджу-

ваного поняття схематично представлена на рис. 1.

Дослідження інформаційного суспільства нерозривно пов'язано із вивченням впливу комп'ютерних та інформаційно-комунікаційних технологій. Останні прискорюють і спрощують процеси роботи з інформацією (акумулявання, обробка, аналіз, трансфер) та модифікують суспільні й економічні процеси. Власне, саме розповсюдження інформаційних технологій лежить в основі переходу провідних країн світу до функціонування на принципах інформаційності. Сучасні інформаційно-комунікаційні технології забезпечують оперативний доступ до нових знань та інформації; скорочення тривалості економічних процесів і життєвих циклів; активізацію наукомістких секторів виробництва й інноваційної діяльності; мобілізацію соціального капіталу; сприяють структурним змінам в економіці; полегшують комунікацію між економічними суб'єктами, державою та громадськими структурами; підвищують рівень інтелектуалізації праці; обумовлюють зростання ролі сфер освіти і науки; сприяють суспільному зростанню тощо.

Висновки. На основі проведеного дослідження можна сформулювати наступне визначення інформаційного суспільства: це вид суспільства нового типу, розвиток усіх сфер якого детермінується знаннями, інформацією та інформаційно-комунікаційними технологіями. Останні впливають на рівень конкурентоспроможності суб'єктів, результативність їх функціонування в межах інформаційного суспільства. При цьому до уваги необхідно брати аспекти швидкості отримання новітньої інформації, спроможності до продукування знань та темпів їх аналітичної обробки і трансферу за допомогою сучасних інформаційних технологій.

В умовах інформаційного суспільства розширюється спектр сфер застосування інформації і,

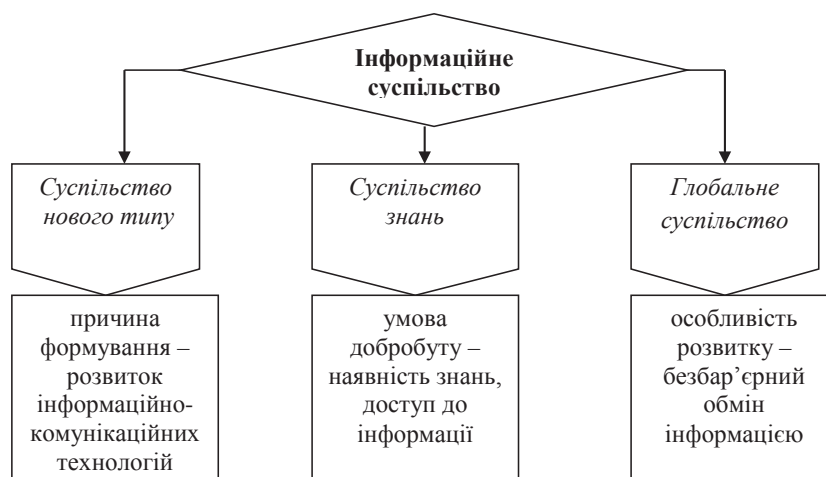

Рис. 1. Систематизація наукових підходів до визначення інформаційного суспільства

Джерело: побудовано автором на основі [5; 14; 18; 21]

відповідно, значно розгладжується її класифікація (за сферами, функціями, управлінськими рівнями, ступенями систематизації тощо). Причому на перше місце, з точки зору значення й інтенсивності впливу на суспільний розвиток і соціально-економічні процеси, виходить науково-технічна інформація. Із цього логічно випливає виключна роль галузей, спроможних генерувати знання, інформацію, забезпечувати їх обробку, аналіз і перетворення на затребувані інноваційні інформаційно-комунікаційні технології (передусім – сфери вищої освіти та науки).

Перспективи подальших досліджень. На поточному етапі розвитку суспільства можна констатувати формування глобального інформаційного простору. З огляду на це, доречно відзначити перспективність подальшого дослідження теоретичних засад розвитку інформаційного суспільства з урахуванням змін, обумовлених переходом на новий рівень прояву і функціонування, появою нових факторів впливу й актуалізацією необхідності державного регулювання інформаційного простору і гарантування інформаційної безпеки національної економіки.

Список літератури:

1. Актуальні проблеми формування та розвитку інформаційної економіки в Україні: колективна монографія. – Чернівці: ЧНТУ, 2017. – 292 с.
2. Арістова І.В. Державна інформаційна політика: організаційно-правові аспекти [Текст] / І.В. Арістова; за заг. ред. О.М. Бандурки. – Харків: Університет внутрішніх справ, 2000. – С. 56.
3. Бебик В.М. Соціально-комунікаційна праксеологія: поняття і методології [Текст] / В.М. Бебик // Інформація і право. – 2011. – № 2. – С. 53-60.
4. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д. Белл; пер. с англ. – М.: Academia, 1999. – 956 с.
5. Данил'ян В.О. Інформаційне суспільство та перспективи його розвитку в Україні (соціально-філософський аналіз) [Текст]: монографія / В.О. Данил'ян. – Харків: Право, 2008. – С. 22.
6. Дракер П. Посткапиталистическое общество / П. Дракер // Новая постиндустриальная волна на Западе: Антология. – М.: Academia, 1990. – С. 70-98.
7. Згуровський М. Шлях до інформаційного суспільства – від Женеви до Тунісу / М. Згуровський // Дзеркало тижня. – 2005. – № 34(562).
8. Кастельс М. Информационная эпоха: общество и культура / М. Кастельс; пер. с англ. под ред. О.И. Шкаратана. – М.: ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.
9. Колодюк А.В. Інформаційне суспільство: сучасний стан та перспективи розвитку в Україні / Колодюк А.В. // Автореферат дисертації на здоб. наук. ступ. канд. політ. наук. – К., 2005. – С. 5.
10. Комарова О.А. Освіта у вимірі інформаційного суспільства / О.А. Комарова // Економічний часопис – XXI. – 2011. – № 7-8. – С. 50-53.

11. Ліпкан В.А. Систематизація інформаційного законодавства України [Текст]: монографія / В.А. Ліпкан, В.А. Залізник. – К.: ФОП О.С. Ліпкан, 2012. – С. 253.
12. Мельничук О. Розвиток електронної комерції у структурі інформаційної економіки України / О. Мельничук // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Економіка». – 2014. – № 8(161). – С. 93-97.
13. Петрухно Ю.Є. Інформаційне суспільство: поняття, основні складові, характеристика / Ю.Є. Петрухно // Вісник ОНУ. – 2014. – Т. 19, вип. 1. – С. 127-139.
14. Реальний сектор економіки України в умовах становлення інформаційного суспільства: монографія / С.М. Шкарлет, М.П. Бутко, О.І. Волот. – Чернігів: ЧНТУ, 2017. – 288 с.
15. Социальные коммуникации (теория, методология, деятельность) [Текст]: словарь – справочник / сост. В.А. Ильганаева. – Харьков: КП «Городская типография», 2009. – С. 122.
16. Тоффлер Э. Метамарфозы власти / Э. Тоффлер; пер. с англ. – М.: АСТ, 2002. – 669 с.
17. Тоффлер Э. Третья волна / Э. Тоффлер. – М.: АСТ, 2004. – 350 с.
18. Шкарлет С. Ідентифікація сутності інформаційної економіки / С.М. Шкарлет, М.В. Дубина // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2017. – № 1(9). – С. 99-104.
19. Masuda Y. The Information Society as Postindustrial Society. – Washington: Word Future Soc, 1983. – P. 45.
20. Schiller Herbert I. et. al. (1992). The Ideology of International Communications. – New York: Institute of Media Analysis, 1992. – 170 p.
21. Shkarlet S.M. Basic descriptors of the information economy development / S.M. Shkarlet, M.V. Dubyna, A.V. Tarasenko // Науковий вісник Полісся. – 2017. – № 3(11). Ч. 1. – С. 8-15.

Холявко Н.И.

Черниговский национальный технологический университет

СУЩНОСТЬ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЩЕСТВА И СИСТЕМАТИЗАЦИЯ НАУЧНЫХ ПОДХОДОВ К ЕГО ТРАКТОВКЕ

Аннотация

В статье проанализированы взгляды отечественных и зарубежных ученых на сущность информационного общества. На основе систематизации научных подходов к трактовке данного понятия предложено рассматривать информационное общество как вид общества нового типа, развитие всех сфер которого детерминируется знаниями, информацией и информационно-коммуникационными технологиями. Автор подчеркивает изменение роли информации – превращении ее в стратегический ресурс, особый фактор производства, фактор конкурентоспособности, элемент производительных сил, специфический товар. Определены основные традиционные и современные признаки информации. Раскрыто влияние информационно-коммуникационных технологий на экономическое развитие страны.

Ключевые слова: информация, информационное общество, информационные ресурсы, информационно-коммуникационные технологии, знания.

Kholiavko N.I.

Chernihiv National University of Technology

THE ESSENCE AND SYSTEMATIZATION OF SCIENTIFIC APPROACHES TO INFORMATION SOCIETY INTERPRETATION

Summary

The article analyzes the Ukrainian and foreign scientists' approaches to the information society interpretation. On the basis of systematization of scientific approaches, it is proposed to consider the information society as a type of new society, the development of which spheres is determined by information, knowledge, information and communication technologies. The author emphasizes the changing role of information, particularly – turning it into a strategic resource, a special production factor, a competitiveness factor, a productive forces element, a specific commodity. The basic traditional and modern features of information are determined. The influence of information and communication technologies on the economic development of the country is identified.

Keywords: information society, information, information resources, information and communication technologies, knowledge.